

Mennyire lehet megbízható egy gyermek elbeszélő? A névtelen fiú hangja mennyire hiteles? Be lehet-e mutatni egyáltalán egy gyermek látásmódján keresztül a világot? Nos, a kérdésekre csak részben adnék pozitív irányba mutató választ, ha ezt a regényt tartanám szem előtt. Ám izgalmas téma lehet ebben a kontextusban felvetni az irónia kérdését, az olvasási folyamat felől vizsgálva. A befogadó feltételezhető nagyobb tájékozottságából következően a gyermek elbeszélése – szándéka ellenére is – többletjelentést hordoz. A kötetben nincs felülbíráló narratív instancia, ebből adódóan a befogadó lesz az, aki a tizenkét éves fiú közléseiből többet ért meg. Amennyiben az olvasó aktívan jelen van, a két fél közötti, vagyis a gyermek és a befogadó pozíciója közötti távolságból eredeztethető az irónia. De hasonlóan az irónia forrásának tekinthető a már említett valóság és fantasztikum közötti határvonalon való egyensúlyozás is. Amennyiben a szöveget ironikusként értelmezzük, akkor egy sajátosan tragikus történetről lehetne itt szólni.

Az egyes szám első személyű elbeszélő hatására a narrátorral való szinte kényszeres azonosulás elősegíti azt, hogy a befogadó végig elhiggye, amit olvas, ebből adódóan nem akarja lerombolni a gyermek felépített világát, hanem éppen ellenkezőleg, vele együtt akar haladni. Azonban a szövegfolyamban nincs elegendő feszültség ahhoz, hogy az irónia nyilvánvalóvá válhasson, ahogyan ahhoz sem, hogy az olvasó mindvégig ugyanolyan kitartóan fogja a névtelen gyermek kezét.

Molnár Vilmos

Az ördög megint Csíkban

Bookart Kiadó
Csíkszereda, 2013

Takács Éva

HÍMZETT IRODALOM

„Volt benne minden: megingathatatlanul szilárd logikai váz, jókora adag transzcendencia, lelki és fizikai szükségletekkel való törődés. Örökérvényű megoldás az ember problémáira. Kívánhat-e valaki többet az imbolygó betűktől, kusza soroktól?” Molnár Vilmos *Az ördög megint Csíkban* című, nemrég megjelent kötetének 87. oldalán áll ez a pár mondat a falvédőkre írt bölcsességek meghatározásaként.

Az örökérvényű igazságoktól eltekintve (vagy éppen azoknak a létjogosultságát megkérdőjelezve) a fenti sorok az egész kötetre nézve megállják a helyüket. Az ironikus hangnem, a humoros elbeszélésmód, a pontosan lokalizálható történetek, melyek különféle műfajok megidézésével társulnak, olyan mitológiaszerű atmoszférát teremtenek, amely helyhez kötöttsége ellenére is üdítő olvasmányélményt nyújt olvasójának, akár ismeri a szóban forgó települést, akár nem. Molnár Vilmos ezt olyan eszközökkel éri el, amelyek az általános tudásanyag megmozgatására töreksenek. Ilyen a nagymama mindig misztikus (de legalábbis az unokák által misztifikált) alakjának, a történelemtől való kollektív tudásnak vagy például a mese mindenki által ismert formái követelményeinek a megidézése. Mindezt a személyesség hangján át, ami csak tovább erősíti azt a tényt, hogy a kötet bárki számára nosztalgikus hangulatot idéz, aki volt már unoka, elhagyott szerelmes, kocsmai jelenet szem- és fültanúja vagy éppen rendőri túlkapás áldozata.

A kötetben található, egymástól tematikájában olykor nagyon eltérő tizenhárom novella egytől-egyig magán viseli azokat a jellemzőket, amelyek a szövegek közötti átjárást biztosítják. Kezdve az olyan tematikus elemektől, mint a több írásban is felbukkanó szereplők (például Pósa temetőőr vagy a nagyszülők) és tárgyak (például hagyma, fokhagyma), át az egész kötet hangnemére jellemző irónián, egészen a humoros mozzanatokig. A humor forrása Molnár Vilmos prózájában szinte bármi lehet: például a hihetetlen szituáció, amelyben a sírjából kikelt lány testébe marslakók költöznek, hogy megakadályozzanak egy nukleáris robbanást (*Bereczki Paula esete a marslakókkal*). A mese mindenki által ismert narratívájának kitöltése olyan elemekkel, mint a koalackó, a kőrifa vagy éppen a nyelvi leleményt szintén nem nélkülöző „Szunyokratész miniszterelnök úr őexcellenciája” (101) szintén erősíti az írások humoros jellegét. A rég elfelejtett, illetve nyelvjárási szavak és kifejezések jelenbe történő visszaírása (pl. zelegorkodtak, „Logot kötik a petedre” [24] stb.) és ezeknek különböző, inkább a tudományos regiszterbe sorolható szavakkal való keveredése (indiszonáltság, fluidumok, primér stb.) sokszor olyan nyakatekert mondatokat eredményeznek, amelyek játékosága már önmagában is elegendő lenne ahhoz, hogy az olvasó figyelmét fenntartsa.

Ezt a töretlen érdeklődést csak az a néhány nagyon erőltetettnek, sőt közönségesnek ható szövegrész árnyékolja be, amelyek a címadó novellában találhatóak. Ezek közül csak a kötet színvonalához talán még illeszthető, cifra káromkodást idézem: „Hogy azt a pityókátokánnyon kigömbölyödött mármángós agyú fejedet egyengessék hokibottal kocka alakúra” (31). Az elbeszélés mód szakadozottsága mellett a humor forrása az is, hogy a szövegekben az ismétlés alakzata sokféleképpen feltűnik. A kötetben gyakran felbukkannak korábban említett szereplők, de a *Béla kézre kerítése* című írásban egyenesen a rendőr, illetve Béla megkétszereződése is megtörténik, kinek-kinek ikertestvére által. Ennek magyarázata így hangzik: „Egyedül egy ember az egy ember. Megduplázva kicsit már olyan, mintha jelentene valamit” (18). Az egyébként kevésbé jól sikerült szöveg, a kötet címadó novellája (*Az ördög megint Csíkban*) az annak mottójában is megidézett Tamási Áron-novella, az *Ördögváltozás Csíkban* megismétléseként, de legalábbis párhajként értelmezhető, ahogy a kötet végén található mesék a mese narratívájának megismétlései/átértelmezései/átírásai.

Az egyes szövegek elbeszélés módjában is gyakran találhatóak ismétlések, például az első novellában annak hangsúlyozása, hogy egy úrinő

holtában is úrinő marad, vagy a *Történet Bolond Lináról és a Vörös Hadseregéről, a tökéletes kontyról meg nagyanyámról* című novella kezdő és zárómondataként funkcionáló „Nagyanyám egy belevaló srác volt” (36, 49) kijelentés, ami pedig már tovább vezet annak a kérdésnek a feltevéséhez, hogy a nagyon pontosan lokalizálható (Csíkszereda környéke) történetek vajon miért működnek tökéletesen egy, az azt a környezetet nem (de még a kisvárosi létformát sem) ismerő olvasó számára. Ez – úgy vélem – a novellák mese- és mítoszszerűségével magyarázható. Túl azon az egyértelműnek tekinthető tényen, hogy az utolsó négy szöveg a mese műfajába sorolható, ez nem csak a formai sajátosságokban mutatkozik meg. A *Mese a szerencséről* a három királyfi történetének kifordítása, a *Mese az alvóbajnokról* a király–királylány tematika másként értelmezése, míg a *Mese a varasbékáról* szép példája a mese magyarázó, eredetet meghatározó funkciójának betöltésére: „Így született a medvepuszi” (114), „Így született a melodráma és a hülyeség” (115), „Így született a happyend és az összecsapott befejezés” (116). A példákból is látszik, hogy ezeknek az önreflexív és rendkívül ironikus voltára nem is kell külön felhívni a figyelmet.

A kötetben megismert közösségnek (is) megvannak a maga hősei és a róluk kreált saját történetei: a halottaiból visszatért szerelmes, a gonoszt rászedő fényképész, az egész közösséget megmentő nagymama, aki mindenféleképpen valamely feljebb való erőnek a kegyeltje stb. A közösség mindennapjaira, illetve a különböző külső tényezőkre (például a háborúra) történő reflexiókkal is találkozunk. A Bolond Lina kontyába rejtett óra hozzásegítette a várost a felszabaduláshoz: „A szomszédság körében még ma is tartja magát a nézet, hogy tévedés történt, amikor újra kijelölték a határokat, mert a nagyhatalmak nem vették figyelembe, hogy azt a fertályt, ahol ők laknak – némi orosz segédlettel –, voltaképpen nagyanyám és Bolond Lina szabadították fel” (48). Ez a történet például olyan kollektív történelmi ismeretet mozgat meg a háborúval kapcsolatban, amelyről mindenkinek van előzetes közvetlen vagy követett tudása. Ezt a technikát sokszor alkalmazza a szerző: mindenki hallott már olyan történetet, amelyben valaki(k) rendőri túlkapas áldozatává lett(ek), ahogy Béla vagy Bélák a *Béla bekerítése* című novellában, de a *Félig titkos történetben* felvázolt figurákat is mindenki behelyettesítheti saját szereplőivel a körükön írt kocsmajelenetben. Ezáltal a nagyon konkrét, helyi eseményekből általános, mindenkivel előforduló történetek válnak, amelyek izgalmassága éppen ebben a behelyettesíthetőségben rejlik.

Ezt tovább árnyalja az is, hogy a legjobban sikerült novellák éppen azok, ahol ezek a Csíkszereda környékén játszódó történetek az elbeszélő pozíciója által még közelebb kerülnek az olvasóhoz – itt a nagyszülőkről, elsősorban a nagymamáról szóló novellákra gondolok. Ezekben a szövegekben a nagymamát az unoka (itt: hétéves pályakezdő fiatalember) szemével látjuk, az általa ismert, de a közösség szűrője által is befolyásolt, majd így elmesélt képként. A nagymama felelős több csodás eseményért, valamint egy szomszédos falu, Bagospatak megmentéséért is. Olyan transzcendens magasságokba emeltetik, amire csak egy közösség mondavilága vagy egy unoka rajongása képes. Molnár Vilmosnál azért mindkettő kellő iróniával, illetve a hitelesség megkérdőjeleződésével párosul, és pontosan ez az, amitől végig érdekes tud maradni.

Szintén a nagymama alakjával, illetve az elbeszélés személyességével hozható összefüggésbe a kötet egyik legérdekesebb része. Miután a *Történetek Bolond Lináról és a Vörös Hadseregről, a tökéletes kontyról meg a nagyanyámról* és a *Hagyma, avagy amikor nagyanyám varázslásra vete-medett* című novellákban már kellőképp megismertük a szóban forgó nagyanyát és legfontosabb hőstetteit, az elbeszélő a *Nagyanyám hokedlije* című írás elején így szól: „Nagyanyám környezetében meghunyászkodtak még a tárgyak is” (83). Ezzel nemcsak a címben szereplő hokedli fontosságára, de az egész kötetben fel-felbukkanó, a *Hagyma...* című novellában kiemelt szerephez jutó hagymának a jelentőségére is felhívja a figyelmet. Az egyes személyekhez és történetekhez kapcsolódva felértékelődnek a tárgyak: ahogy Erisz almája is a körülötte kialakult viszály miatt lett felejthetatlenné, úgy Ignác bá élete munkájának gyümölcse, az oldalára fektetett csengőóra is csak az eszes nagymama ügyeskedéseinek és a szerencsés véletlennek köszönhetően válik a közösség életét nagyban befolyásoló tárggyá. Hasonlóképp Bereczki Paula fekete csipkekombinéja vagy a nagyanya hokedlije is csak a hozzájuk kapcsolódó személyek, továbbá közösségi történetté válásuk révén nyerik el attribútum-jellegüket, ezáltal pedig jelentőségüket a kötetben.

Külön kiemelendő, hogy a *Hagyma...* című novellában nemcsak tematizálva, illetve a nagymamához kapcsolhatóan jelenik meg a kötetet átszövő hagymamotívum, hanem az egymást követő (csillaggal elválasztott) hosszabb és rövidebb részek a növény fizikai képére/felépítésére is reflektálnak. A hagymához való „használati utasítás” pedig a szöveg(ek)re is érvényes: „Ha hagyma, akkor a héjával kell kezdeni. Csak azt lehántva hozzáférhető a többi burok. Lehetne ugyan kap-

odva késsel kettévágni középen. Nem tesszük. Folya a vére, csipné a szemünk. Inkább óvatosan lefejtve külső, vékony héját, magunk elé tesszük kitakart, póre testét, majd miután darabig legeltettük szemünket lágyan ívelő vonalain, öklünkkel odasújtunk a közepére. Ha ügyesek voltunk, ép és szép rétegekre esik szét, s körkörösén kibomolva feltáruul a múlt” (55). A múlt feltáruulása pedig elősegíti azt, hogy az unoka nézőpontjának eltérbe kerülésével a kötet végén helyet kapó négy szöveg akár a nem mindennapi nagymama különös meséjékként is értelmezhető legyen.

A mítoszok időtállóságát és az elmondottak időtlenségét erősíti az *Öregapám csütörtökje* is, bár ez szintén a kevésbé sikerült darabokhoz tartozik. Ennek ellenére mind az előző gondolatmenetbe beilleszthető, mind pedig a *Falvédőn* című novellában középpontba állított, falvédőkön olvasható igazságok örökérvényűségével összefüggésbe hozható. Az előbbi szövegben az „Úgy kerek a világ, hogy híja van” (52) kijelentés akár egy falvédőszöveggént is olvasható, megelőlegezve a később ezekről írottakat. A közösségben létjogosultságot nyert, s általa mitizált történetek pedig szintén falvédőre írandók. Az elbeszélő – a többi novella után olvasva nem meglepő módon – a falvédőket is előbb a „hímzett irodalom” és a „hímzett filozófia” jelzőkkel illeti, később azonban „hímzett meszeléspótlékká” (86–87) minősíti, amely romboló folyamat ugyanúgy ráolvasható a kötetben megidézett műfajokra, mint a felépített és közben folyamatosan lerombolt mítoszokra. Ezen kívül a történetek abszurd jellege is ezt a mindent megkérdőjelezést erősíti. Mindez pedig azt eredményezi, hogy immár megkérdőjelezhetetlen: *Az ördög megint Csíkban* egy bravúros (nem csak!) nyelvi játék, cirádás, sok színnel hímzett irodalom, amelytől szerencsére örökérvényű igazságokat nem, de maradandó olvasmányélményt mindenképpen nyerhetünk.